

rimskom krugu hrvatskih pjesnika latinista jest pjesnik i prevoditelj, isusovac Bernard Zamanja (Dubrovnik, 1735. – Dubrovnik, 1820.). Uz Boškovićevu poticaj Zamanja je svojim pjesništvom također promicao i popularizirao tadašnja nova znanja i postignuća u području znanosti. Tako je već svojim ranim spjevom *Echo (Jeka, 1764.)*, kojem je pridodao i elegiju *Rajmundu Kuniću, svojemu bivšem učitelju*, opjevao akustičke, meteorološke i astronomske pojave, ali i recepciju Stayeva i Boškovićeve pjesničkog, odnosno znanstvenog rada. Poput svog učitelja, i Zamanja je, potaknut aerostatskim pokusima, pokazao interes za zračni brod o čemu je 1768. godine napisao spjev *Navis aëria (Zračna lađa)*. Znanstvena i književna djelatnost Rudera Boškovića, Benedikta Staya, Rajmunda Kunića i Bernarda Zamanje bila je prepoznata i priznata u mnogim uglednijim intelektualnim krugovima tadašnje Europe i služi kao najbolji primjer opsega i dosega genija naših Dubrovčana.

U 19. stoljeću zabilježen je rad jezikoslovca Joakima Stullija (Dubrovnik, 1730. – Dubrovnik, 1817.) zaslužnog za razvoj hrvatskog prirodoslovnog nazivlja. Također, 19. stoljeće jest i razdoblje početaka institucionalnoga prikupljanja prirodoslovnih izložaka u Dubrovniku. U tom su kontekstu važnu ulogu odigrala dvojica Dubrovčana, Ivan Evangelist Kuzmić (Dubrovnik, 1807. – Dubrovnik, 1880.), prirodoslovac, ljekarnik i glazbenik te voditelj ljekarne samostana Male braće, inače jedne od najstarijih u Europi, i Antun Drobac (Dubrovnik, 1810. – Dubrovnik, 1882.), ljekarnik i kolekcionar te osnivač Domorodnog, kasnije Prirodoslovnog muzeja u Dubrovniku 1873. godine. Spomenuti dvojac povezivao je interes za botaniku i zoologiju, a osobito su se istaknuli svojim žarom u prikupljanju uzoraka iz svijeta prirode kojima su obogatili prirodoslovnu zbirku muzeja. Drobčevo ime upisano je i u povijest farmakologije i zdravstva iz tog razloga što je prije svega uveo korisne mjere za sprječavanje epidemije kolere koja je tada prijetila Dubrovniku, uporabom prve narkoze eterom u kirurgiji svoga grada, naposljetku i otkrićem važnosti insekticidnog djelovanja buhača, tzv. »dalmatinske ivančice«. Zahvaljujući Drobčevoj proizvodnji i prodaji moćnog praška osušenih cvjetova buhača Dubrovnik je dugi niz godina bio njegov glavni izvoznik što je, dakako, bogatilo dubrovačku gradsku blagajnu.

Mnogi Dubrovčani služe na čast svoga rodno grada zalaganjem i brigom za očuvanje vlastite tradicije. Na popisu »'čuvara' kulturne i znanstvene baštine« (str. 179), koji su se posvetili istraživanju i sastavljanju životopisa brojnih slavni dubrovačkih književnika i znanstvenika upisali su se Ignjat Đurđević

(Dubrovnik, 1675. – Dubrovnik, 1737.), Serafin Marija Crijević (Dubrovnik, 1686. – Dubrovnik, 1759.), Đuro Bašić (Dubrovnik, 1695. – Dubrovnik, 1765.), Sebastijan Slade-Dolci (Dubrovnik, 1699. – Dubrovnik, 1777.), ali i Francesco Maria Appendini (Poirino kraj Torina, 1768. – Zadar, 1837.), koji u Dubrovniku djeluje kao profesor i ravnatelj kolegija *Collegium Ragusinum* (1799. – 1808.).

Knjiga *Dubrovački prirodoslovci* još je jedan podsjetnik na veliko blago domaće znanstvene baštine, dokaz o nepresušnoj aktualnosti i slojevitosti misli prirodoslovaca koji ispisuju bogate stranice hrvatske, ali i europske povijesti. Iako su opusi nekih naših prirodoslovaca poput, primjerice, Getaldića i Boškovića, iscrpnije istražena, širina misli i djela mnogih naših znamenitih Dubrovčana još nisu u cijelosti evaluirana i valorizirana. Na dosadašnjim spoznajama valja graditi daljnja istraživanja koja će pokazati značenje i domet njihova učenja te neporeciv doprinos svjetskoj znanosti.

Željka Metesi Deronjić

Boško Pešić

Uvođenje u filozofije egzistencije

Logos, Tuzla 2021.

Osebnost filozofijske propedeutike koju je u izdanju ambicioznog i perspektivnog tuzlanskog Centra za kulturu i edukaciju »Logos« objavio Boško Pešić sastoji se, među ostalim, u činjenici da to nije neki uvod u filozofiju »kao takvu« nego – kako to već naslov precizira – uvod u filozofije egzistencije. Međutim, i takva se definicija predmeta ove knjige može iskazati upitnom. Naime, pored imena koja se u jednoj ovakvoj knjizi mogu očekivati (riječ je o Karlu Jaspersu, Martinu Heideggeru, Sørenu Kierkegaardu, pa i Friedrichu Nietzscheu), tu istaknuto mjesto (i to u jednom od uvodnih poglavlja) zauzima i Hannah Arendt. Ako se, međutim, uzme u obzir da je naslov tog poglavlja »Hannah Arendt i filozofije egzistencije«, onda iščekavaju razlozi da se problematizira legitimnost definicije predmeta knjige.

Pojam filozofije egzistencije javlja se u knjizi ponekad u jedini, a češće u množini. U jed-

nini se javlja u uvodnoj odredbi prema kojoj se filozofija egzistencije javlja na razvalinama starih svjetova koji su se urušili pod nepodnošljivoj vlašću realiteta, s jedne strane, te iz rastuće samospoznaje da to što čovjek jest jednostavno nije dovoljno, s druge strane. U pitanju je, naglašava autor,

»... razumijevanje onog budućeg što mi jesmo, odnosno što možemo biti, dakle onoga u nama još neodlučenog. Kada se to promišljanje postavi unutar filozofije egzistencije, tada već čvrsto stojimo na tlu jednog osobitog povijesnog iskustva na kojemu su postavljeni prozori naše sadašnjosti. Međutim, u svojim najvišim dosezima filozofija egzistencije je filozofija budućeg utoliko što konačno oblikuje pitanje je li to naše *biti* ikada *istinski bilo*.« (Str. 8.)

U tim uvodnim napomenama ostaje nejasno po čemu bi filozofija egzistencije (ili više njih) bila specifična u odnosu na druge pojavne oblike filozofije u suvremenosti. No, autor ne ostaje u toj sferi neodređenosti, već propituje ukorijenjenost filozofije egzistencije u nauku o egzistenciji kakav se oblikuje u posthegelovskoj filozofiji 19. stoljeća, uzimajući, pritom, u obzir i (ponajprije srednjovjekovnu) genezu samog pojma *egzistencija*. Tu valja naglasiti njegovo precizno razlikovanje filozofije (ili filozofijâ) egzistencije od egzistencijalizma. Pored kasnog Schellinga i Kierkegaarda bitnu je ulogu u nastanku filozofije egzistencije odigrao Arthur Schopenhauer, prije svega svojom ulogom u formuliranju doktrine o ništetnosti svijeta, koja predstavlja jedan od tri ključna uporišta filozofije egzistencije. Pri tom je od ključne važnosti Schopenhauerovo uspostavljanje jedinstva etike i metafizike. Schopenhauer je u odlučnoj mjeri utjecao na Kierkegaarda, koji se može smatrati filozofom egzistencije u strogom smislu riječi. U propeđutičkom je smislu značajno autorovo razlikovanje Kierkegaardova od Hegelova pojma duha: za obojicu je duh od središnje važnosti, ali dok je za Hegela duh apstraktno samouspostavljanje apsolutnosti, Kierkegaard će pojmiti duh kao ono što se u mijenama mišljenja vlastite egzistencije uvijek pojavljuje kao konkretno vlastito Ja. Kierkegaardovo mišljenje egzistencije nalazi uvijek iznova svoj razlog u pojedinačnosti koja ne želi ništa drugo osim sebe same i koja je suprotstavljena općoj anonimnosti. Egzistencijalnost njegova pojma egzistencije nije ništa drugo do mogućnost odabira vlastite egzistencije, mogućnost koja odabirom postaje mogućnost samoodređenja. Dva su aspekta središnja u pogledu Nietzscheova mišljenja egzistencije: problem nadčovjeka i kritika kršćanskog morala i kulture. Autor rezimira njegovu važnost za filozofiju egzistencije ovim riječima:

»Nietzscheovo 'da' životu usprkos njegovoj spoznatoj ništavnosti pokazuje se kao konstitutivni element njegove filozofije egzistencije koju u najboljoj namjeri ipak možemo upravo takvom smatrati.

Oživljavanje duhovno mrtvog čovjeka predstavlja Nietzscheov zahtjev svakoj budućoj filozofiji egzistencije koji ona, usprot klasičnoj filozofskoj apstrakciji čovjeka, mora slijediti i slijedeći ga ispuniti.« (Str. 36.)

Po autorovu mišljenju (koji u tom smislu, dakako, uopće nije usamljen), središnje su figure filozofije egzistencije Karl Jaspers i Martin Heidegger. Odnosu između te dvojice mislilaca posvećena je adekvatna pozornost. Obojica, s pravom drži autor, nastoje prevladati metafiziku, naravno na različite načine, pri čemu je čovjek u oba slučaja ključan za razumijevanje njihovih pozicija. Komparativnom analizom njihovih pojmova *tubitak*, *svijet* i *egzistencija* otvara se prostor propitivanja smisla Jaspersove i Heideggerove filozofije. Uspoređujući njihove pojmove *tubitak*, autor će zaključiti:

»I kod Jaspersa i kod Heideggera pojmom *tubitak* ukazuje se na nešto više od pukog uprizorenja čovjekovog opstanka. Radi se, prije svega, o potrebi postavljanja pitanja o vlastitom bitku koje kao ključno pitanje treba postaviti da bi čovjek uopće mogao naći svoj smisao. Samim time se i filozofija dovodi na pravu svjetlinu, otimajući bitak kao pojam svojoj negdašnjoj metafizičkoj ezoteriji« (Str. 58.)

Pojam svijeta je kod obojice organski povezan s pitanjem o Drugima, ali u tom su pogledu Jaspers i Heidegger diametralno suprotni (ta suprotnost predmet je minuciozne autorove analize). Pojam egzistencije kod obojice predstavlja rezultat svojevrsnog transcendiranja faktičkog svijeta. I Heidegger i Jaspers shvaćaju moguću egzistenciju (tj. *tubitak*) kao provizorij autentične egzistencije, jer, naime,

»... čovjek zatečen u svojim svakodnevnim situacijama najprije i najčešće jest najmanje od onoga što po egzistencijalnoj samozadanošću može biti – sama, svojim bitkom ozbiljena, mogućnost.« (Str. 76.)

Šteta je što izvrsno poglavlje pod naslovom »Čovjek u posjedu metafizike« započinje posve nejasnom rečenicom:

»Naslov ovog poglavlja većini današnjih filozofskih prosuditelja po svojoj prilici neće biti dojmiviji u rasponu od tendencioznog do reakcionarnog.« (Str. 195.)

A riječ je o pouzdanom i preciznoj rekonstrukciji Heideggerova pojma metafizike. Središnja Heideggerova intencija – prevladavanje ontoteologije kao metafizike – rezultat će svojevrsnom metafizikom metafizike. Je li Heidegger uistinu prevladao metafiziku? Indikativna je Pešićeva dijagnoza:

»Misliti, kao u Heideggerovu slučaju, da se čovjek (biće) u ovo 'doba nihilizma' još jedino može spasiti samo 'iz najdublje temelja samog *bytkâ*', jednako ostaje neplauzibilno kao i njegov nešto raniji pokušaj postuliranja njegova smisla. Na tom tragu leži uporište većine ozbiljne kritike Heideggera koja mu zapravo zamjera *mitološko stanje* kakvo izaziva poistovjećivanje gore spomenutog bitka i sudbine, što u filozofskom smislu terminološki ne znači ništa

drugo nego nemogućnost razdvajanja egzistencije i esencije u bitku.« (Str. 118.)

Ako se pojam bitka neraskidivo povezuje s pojmom sudbine, egzistencija će se svesti na epifenomen bitka. Precizno i besprijeekorno izvedeno!

Filozofija Karla Jaspersa autoru je očigledno bliža od Heideggerova mišljenja. Jaspersov pojam egzistencije treba u konačnici shvatiti u sklopu procesa samorazumijevanja: kroz samorazumijevanje egzistencija ona zadobiva sebe samu, odakle slijedi da

»... pitanje o rasvjetljavanju egzistencije nosi, dakle, u sebi zahtjev za apstrahiranjem egzistencije od tubitka svijeta i svega što u sebi nosi ono opće. No što u tom slučaju ostaje? Apstrahiranje ovdje treba shvatiti kao stalno nezadovoljenje (*Unbefriedigung*) ograničenošću znanja o tubitku svijeta jer ono nikada svijet ne iscrpljuje kao takav, a pogotovo ne kao neko općevažeće znanje svijeta. Nezadovoljenost takvim stanjem u svijetu zaziva proboj (*Durchbruch*) kroz njegov tubitak i tim putem, ukoliko on nije puko izdizanje samoga sebe u odnosu na svijet, dolazi ono kao pozitivno promišljanje u područje rasvjetljavanja egzistencije.« (Str. 138–139.)

Konzekvenција tog promišljanja sastoji se u Jaspersovom uvidu (autor bi rekao: maksimi) da je sloboda moguća isključivo pri rasvjetljavanju egzistencije, ne niti posredstvom puke orijentacije u svijetu niti u transcendenciji (ali otkrivanjem transcendencije otkriva se i sloboda, jer se njezinim posredovanjem ona uopće i može spoznati).

Jaspersov pojam humanizma obilježen je potragom za čovječnošću čovjeka koja sebe unosi u bogatstvo svijeta:

»To što postaje vidljivim za Jaspersa su, dakle, svi oni ljudi koji misleći žive i preko kojih se oblikuje ne samo filozofija egzistencije nego i egzistencija filozofije. Nerazdvojnost mišljenja i života, stvari i djelovanja, upravo će se na takav način pokazati kao presudno obilježje Jaspersova filozofiranja.« (Str. 187.)

Odbacujući sve moguće obmane (uključujući, u prvom redu, samoobmanu), Jaspers je otvorio pitanje o budućnosti filozofije. Njegovo suočavanje s modernom sofistikom autor čita kao anticipaciju današnjeg stanja obilježenoga rastom neograničene moći virtualne tehnologije, pa se zadaća buduće filozofije (obuhvatne, svjetske filozofije) iskazuje

»... kao nagovor na takvo vrijeme istine koja se probija kroz sva apsolutiziranja, bilo analognog bilo digitalnog čovjekovog virtualnog uokvirivanja u kojemu se i ono bezuvjetno počelo prikazivati kao predmetno-predočavajući objekt.« (Str. 191.)

Pitanje o budućnosti filozofije, kod Jaspersa nerazdvojno povezano i s pitanjem o povijesti filozofije, nadahnut će Boška Pešića na radikalno sučeljavanje sa stanjem filozofije na početku 21. stoljeća. On tu vidi (uostalom, s punim pravom) učvršćivanje dojma o suvišnosti

filozofije (što znači da se u sve manjoj mjeri vidi nužnost filozofije kao pretpostavke neke izvorne budućnosti), ali ni sama filozofija nije tu bez krivnje:

»Akademski standardizirano dodvoravanje filozofije postojećim konzumentskim trendovima samo spješuje neumitnost ovog dojma. Nepočudnost kao nedopustivo skretanje s podzemnih strujanja interesnih sfera postala je glavni motiv kafijskih obračuna na zgarištima negdašnjih uzvisitih akademskih krugova. Tamo gdje se danas možda najviše gubi samosvijest filozofije upravo je pri takvoj slici njena akademskog djelovanja, koja se najčešće ne odmiče od svoje samodostatne ispraznosti s izvanjskim znakovima održavanja koliko-toliko žive gospodarske aktivnosti. Ne čudi stoga da današnjim sveučilištem, namjesto pedagoško-obrazovnog ritma filozofije, marširaju institucionalna zlopotreba moći i birokratsko-disciplinarna represija.« (Str. 198.)

Dijagnoza koja zaslužuje i pozornost i pohvale!

Ima li filozofija budućnost? Autor daje afirmativan odgovor na to pitanje, i to u kontekstu pitanja o obnovljivoj (dakle održivoj) budućnosti čovječanstva i prirode, koju vidi pod pretpostavkom prihvaćanja osuvremenjenoga kategoričkog imperativa (»Djelovati u skladu s prirodom, a ne protiv nje«):

»Filozofija kao događaj bitka ljudske povijesti pritom može biti dobar ukazatelj da ono što je razumno samo po sebi još nije dovoljno. Potrebno je, dakle, puno više od toga – naime, potrebna je mudrost.« (Str. 265.)

Ili, poziv onima koje filozofija intrigira ili naprosto zanima: ako vam je instrumentalna racionalnost dovoljna – okanite se svake filozofije! A prijatelji mudrosti su dobrodošli!

I na kraju nešto posve subjektivno! Imajući u vidu da je ova knjiga prvenstveno namijenjena onima koji se tek uvode u filozofiju, postavljam pitanje koje me permanentno muči: jesu li formulacije primjerene ljubiteljima filozofije koji su na samim počecima svojega bavljenja ljubavlju za mudroču? Može li se nešto iskazati na jasniji i razumljiviji način, a da se pritom ne upadne u simplifikacije i vulgarizacije kojima se prikriva ono o čemu je u filozofiji uistinu riječ (ne samo u filozofiji egzistencije nego i u filozofiji »kao takvoj«)? Ako se ova pitanja može tumačiti kao kritika forme Pešićeva izlaganja, onda se ona ipak ponajprije imaju razumjeti kao samokritika. Možda sam u svojim knjigama i drugim spisima ponekad (ili veoma često) mogao i morao biti jasniji, razgovjetniji, čitljiviji. Trudio sam se, moram reći, ali pitanje u kojoj sam se mjeri uspio približiti optimalnoj ravnoteži između pitkosti izričaja i preciznosti pojma. Teško je naći tu optimalnu ravnotežu. Pokušavam se uživjeti u prve mjesece (sada već veoma davne) 1969. godine, kada sam pripremao svoj materialni rad pod naslovom »O egzistencijalizmu« (Kierkegaard – Jaspers – Heidegger –

Sartre – Camus), rad koji je izgubljen (premda bi se možda mogao naći u kakvom arhivu sušačke gimnazije ili – kao plagijat – u arhivu neke druge riječke gimnazije). Pitam se koliko bi mi knjiga Boška Pešića pomogla da se snađem u pojmovima, idejama i misaonim orijentacijama. Odgovor koji mi se nameće glasi: pomogla bi mi u značajnoj mjeri. Povijesno-filozofijski besprijekorna, ova će knjiga sasvim sigurno naći svoje mlade čitatelje (a možda i neke stare dokone amatere – ljubitelje filozofije), koji će biti u stanju probiti se kroz uredno sređenu šumu pojmova i da se na filozofiji primjeren način suoče s problemima filozofije egzistencije te kroz to i s pitanjima filozofije u cjelini, kako bi postali zbiljski prijatelji mudrosti.

Lino Veljak